

В. Коваль

Ганельох

і не патріциди

В. КОВАЛЬ

•

Капелюх і репатріяція

АВГСБУРГ 1947

В И Д А В Н И Ц Т В О „П У - Г У ”

Published under DP-Publications License US - E - 4, OMGB.
Information Control Division

Всі права застережені автором
Мистецьке оформлення В. Залуцького
Технічними засобами В-ва „Г а р т”, Бад-Верісгофен

Druck: Holzmann, Bad Wörishofen

*»Я другой такой страны не знаю;
иде так вольно дышит человек...«*
(З советської пісні)



Капелюх за кордоном вільний!!!



До земляків

Перебуваючи тут, за кордоном, ми, колишні підсоветські „громадяни”, побачили багато для нас незвичайних і до цього часу незнаних моментів побутового й політичного характеру.

Кожен із нас розглядає їх по-своєму.

Одні кажуть, що це культура, інші переконують, що це тільки цивілізація, і багато ще інших доказів є „за” і „проти”.

Вдаватися до дискусії на цю тему не маю наміру. Хочу лише вказати на деякі з тих моментів.

До таких моментів у першу чергу треба віднести:

а) жіноча стаття — старі жінки й молоді дівчата, у масовому порядку носять штани.

Людині, яка не звикла це бачити, воно так впадає в око, що аж неприємно робиться... Правда, ніхто не заперечуватиме, що в спідниці таки холодно, особливо взимку; але, люди, порівняйте морози тут, хоч би в Німеччині, і там, у нас в Україні? І все ж українські жінки мерзнуть, а штанів не носять.

Одне слово, тут, за кордоном, жінка в штаних.

Другий момент:

б) жінки курять!

Те, що там у нас викликає здивування:

— „Дивись, жінка курить!”

Тут за кордоном, навпаки, — дивуються з тих жінок що не курять. Як відомо, штани й тютюн тісно пов'язані між собою, але це в чоловіків. Очевидно, тут за кордоном, цей принцип сприйняли й жінки.

Як на мене, то мушу признатись, що під впливом деяких рис „модерної” жінки, а їх уже перехопили чимало наших поважних пань і панянок, я поволі звикаю і до жінки в штанях і до того, що жінки курять.

До одного тільки не навертається моє серце — це до „жувачки”, а є й такі, що ремигають, як корова мура.

Натомість зовсім стає не по собі, коли бачиш чоловіка в спідниці. Та ще й кого?

Очам своїм не повірите!

Явище це треба віднести до моменту:

в) в одному великому портовому німецькому місті перед моїми очима проходило з'єднання шотландських вояків. Усі вояки, а також і офіцери мали на собі коротенькі спіднички...

Спіднички на них були в талію, чорного кольору, фасону гофреплісе, точнісінько такі, як ті одеського покрою „мужчинам некагда”. Тільки в шотландських вояків вони мали більш-менш „стриманий” кльош.

Одного разу я був свідком, коли офіцер у спідничці пригортав молоденьку німкеню в штанях.

Знаєте, це на мене справило дуже неприємне вражіння...

Одне слово, мужчина без штанів!

Четвертий момент:

г) мені, колишньому татові двох дітей (співчуваю тим, хто має їх більше), відразу впало в вічі, що тут, за кордоном, немовлят на руках не носять, як там у тій „щасливій” країні, де дякують „батькові” за „щасливе” дитинство й материнство, а все возять у візках. З цього

погляду техніка „гнилого капіталізму” так сягнула вперед, що навіть вигадала візки на „двійнята”, „трійнята” й „багатойнята”!

І яка ж простота — оті візки! Подумайте тільки, куди дивиться в Ёсесер Охматдит*)? Дивлюсь на цей „нешасний” пролетаріят, що живе під „гнітом експлуататорів”, і згадую про долю тата в державі „першої фази комунізму”, де руки терпнуть від „жовтенят”. Дивлюсь і сльози мені навертаються на очі. Та мало цього. Якщо „папа й муті” десь далеко загуляються з дитинчам, то ще й до трамваю чи поїзду пруться з візком.

І уявіть собі, ніхто на те не звертає уваги й не обурюється: „Куди ти прьош?”

До явища незрозумілого належить момент:

д) дуже дивним здається, що американці не знають сталінської конституції і удають, ніби їм невідомо, яким чином при голосуванні можна отримати 99,99% голосів...

Таких прикладів можна без кінця наводити з життя капіталістичного середовища.

Для нас вони здаються дивні й не зрозумілі. Однак з бігом часу ми до них звикаємо, вони стираються в нашому буденному житті.

Це, звичайно, можна сказати щодо тих життєвих моментів, що для нас справді були невідомі. У „тій” країні „гражданам” їх не „прищеплювали”, бо не підходили вони до лінії „взяти від капіталізму все корисне...”

Однак, були й на „родіне” такі речі, що їх ми зустрічаємо, за кордоном.

Але, як тут усе просто...

І капелюх, і золото, і родичі десь в іншій країні — все це тут приступне й зрозуміле.

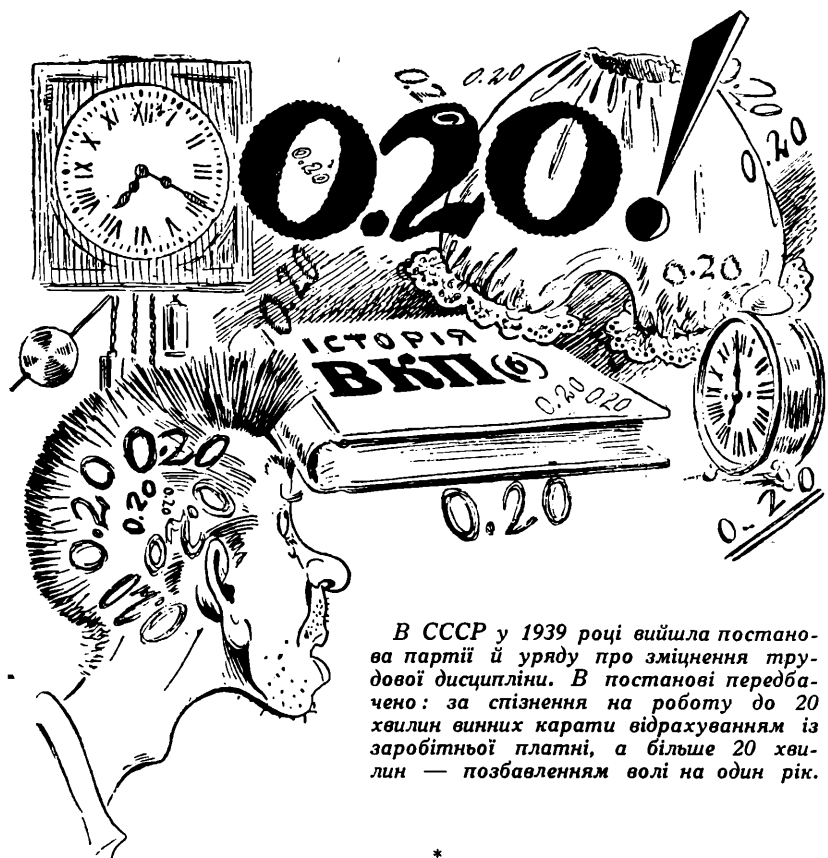
А для нас колишніх „граждан”?

*) Охорона матері й дитини (організація).

Ми не раз за це там, в ССР, ставали жертвою переслідування й варварського насильства.

Якраз про це хочу пригадати Вам мої земляки.





В СССР у 1939 році вийшла постанова партії й уряду про зміцнення трудової дисципліни. В постанові передбачено: за спізнення на роботу до 20 хвилин винних карати відрахуванням із заробітної платні, а більше 20 хвилин — позбавленням волі на один рік.

* * *

Юрко Петрович, молодий інженер, ішов з роботи. На Садовій вулиці 46 він зійшов на ганок і натиснув гудзик дзвоника.

Двері відчинила господиня квартири сорокап'ятилітня Рахіль Ісаківна.

— Добрий вечір, — сказав Юрко Петрович, проходячи повз неї.

— Добрий вечір, — відповіла вона.

Перед дверима своєї кімнати Юрко Петрович зупинився і, ніби шукаючи співчуття в господині, сказав:

— Ну, Рахіле Ісаківно, кінець моему парубкуванню. Мушу одружитись.

Господиня зробила здивовану міну:

— Невже вона в „положенні“?

А далі впевнено:

— Я так і знала... Ви завжди так пізно приходили додому...

Юркові Петровичу не сподобалось її припущення. Він одчинив двері до кімнати й роздратовано перепитав:

— Хто в „положенні“?

Рахіль Ісаківна зупинилась у дверях і здивовано:

— Ну, та ваша ж одеситка, Валя!

Юрко Петрович глянув скося на Рухлю (так звав її чоловік) і сказав:

— Дурниці плетете, — зняв із себе піджак, узяв рушник і пішов митись.

Рахіль Ісаківна була заінтригована; пішла за ним.

Вона цікавилась подробицями:

— А скільки місяців, як вона в „положенні“?

Юрко Петрович роздратовано відповів:

— Не вона в „положенні“, а я в „положенні“! Чули про постанову партії й уряду? Від сьогодні загулюватись ночами небезпечно.

Рахіль Ісаківна роззявила рота.

— Тепер хто спізниться до роботи на двадцять хвилин, віддають під суд. Зрозуміли?

Рахіль Ісаківна сплеснула руками.

— Що ж буде з моїм Гедалькою? Він же щодня запізнюється на пів години. Вона пішла до кухні.

Юрко Петрович скінчив туалет, переодягнувся й попросив господиню:

— Рахіле Ісаківно! Сьогодні в мене важливе побачення з Валею. Через тиждень кінчається її відпочинок і вона знову виїздить до Одеси...

Рахіль Ісаківна співчутливо похитала головою.

— Прийду я сьогодні пізно, тож прошу вас поставте на моїй етажерці обидва ваші будильники й накрутіть їх на сім. Боюсь, щоб не спізнитись на роботу.

Зустрілись вони (як завжди) в садку Валіного батька. Сіли на лавочці...

Весна. Місяць на небі. Від запаху матіоли шумить у голові. З міського парку чути музику. Все було точнісінько так, як і вчора, як перед учора, але муляла та постанова і побачення не клеїлось.

Юрко Петрович нервує і все прислухається до бою годинника на вежі міської ради.

Валя хвилюється, боїться, щоб Юра (так вона його зве) не спізнився на роботу.

Врешті обоє погодились, що дурнішої постанови, як ця, бути не може, і що вона насемперед шкодить щастю закоханих.

— Дурна постанова! — сказав Юрко Петрович і обняв Валю.

Валя пригорнулась до нього й заплющила очі...

Затихла музика в парку, місяць поблід і сховавсь за дахом сусідньої хати...

* * *

— Кукурікуууу! зовсім близько прокричав півень.

Юрко Петрович схопивсь на ноги, Валя також.

Світало.

Густим басом загув гудок „хлібзаводу”.

— Шість годин ранку — сказав Юрко Петрович і, позіхаючи, опустивсь на лавку. Сонна Валя сіла поруч. Він поцілував її, сказав, що о восьмій вечора прийде знову; попрощавсь і швидко пішов додому.

Був певний, що за годину встигне поспідати, переодягнутися і вчасно о сьомій прийти на роботу. Сьогодні вперше Юрко Петрович з побачення додому не йшов, а біг.

Рахіль Ісаківна відчинила двері. Він швидко зайшов до своєї кімнати зняв піджак, повісив на спинку стільця й хотів був піти помитись, та глянув на будильник і ви-

рішив, що негайно треба лишити все й бігти на роботу, інакше запізниться. З цією думкою схопив піджак і, не зачинаючи за собою дверей, вибіг на вулицю. Біжучи одягнувся.

Під піджаком на спині, щось муляло.

— І як вона там закотилася? — нарікав на сорочку, обминаючи вибої на хідниках. На однім з вибоїв спіткнувся й мало не впав.

— Гроші на „жилстроїтельство” деруть, а забрукувати немає кому! — вилаявся.

По другім боці вулиці біг головний бухгалтер виробництва. Юрко Петрович побачив його й заспокоївся. — Я не один підбадьорив себе.

Увесь спітнілий і засапаний ускочив до контрольної виробництва.

Біля табельної дошки стояла табельниця, готова кожної хвилини її замкнути. До сьомої години лишалося ще три хвилини.

Юрко Петрович відсапнув, зняв табельний номер і спокійно зайшов на подвір'я.

Біля входу стояли: головний інженер, начальник ковальського цеху й конторниця Рая.

Юрко Петрович привітався. Саме коли він потис руку головному інженерові з-під піджака щось упало йому під ноги.

Рая нагнулась і...

— О, страговище! Підняла з-під ніг Юрка Петровича рожеві шовкові жіночі рейтузи.

Головний інженер і начальник ковальського цеху перезирнулися. Хтось з них пирснув від сміху.

А вона (дурепа!) тримала їх далі за кінці холош.

Юрко Петрович різким рухом рвонув від Раї рейтузи, зібгав їх і поклав до бокової кишені. Потім з обуренням звернувся до неї:

— А ви завжди суєте свого носа туди, де вас не просять! Присутні зареготали.

— Так, так — зиркнувши на нього, загадково промовила Рая. А тоді, звертаючись до присутніх:

— Коли ж це Юрко Петрович одружився?

Юркові Петровичу все було байдуже — от тільки б не дійшли плітки з рейтузами до Валі. Виправдайсь тоді?

— Юрку Петровичу! Тут вас хоче бачити якась „гражданка“, — закликали його з контрольної.

Юрко Петрович поспішив. У контрольній стояла Рахіль Ісаківна. Вона була схвильована й кинулась до нього:

— Учора я повісила на вашому стільці...

Договорити він їй не дав. Швидко витягнув з кишені рейтузи й кинув на Рахіль Ісаківну.

— Чорти б узяли ваші рейтузи. Тільки сорому через них набрався — сказав Юрко Петрович, повернувся й пішов у цех.

Рая була розчарована.

Тиждень швидко минув. Валя від'їхала до Одеси.

Юрко Петрович поринув з головою в цехові справи. До всіх „труднощів“, що панували на виробництві до „постанови“ тепер прибавились ще нові.

Робітники спізнавались. Прийшло до того, що в цеху Юрка Петровича лишилась їх тільки половина — решта були засуджені й сиділи у в'язниці. Виконання програми зривалось.

Щоб запобігти цьому, директор виробництва Іван Головатий — висуванець (перед цим робітник-маляр) щодня улаштовував виробничі наради з метою „зміцнення трудової дисципліни“. Нарadi зати́гувались далеко за північ. Сидячи на стільцях, керівники цехів спали, а начальник ковальського цеху Йосип Вісаріонович просто набирався нахабства і не раз бувало хропів.

Прокидались усі тільки тоді, коли говорив сам директор, Іван Трохимович Головатий. Під час промови він хапався обома руками за голову і розгублено запитував:

— Що ж робити?

— Я вас питаю, що робити?

— Ви ж інженери, техніки!

Потім він переходив до самокритики:

— Робітники запізняються на роботу тому, що ми їм не роз'яснили ваги постанови партії й уряду. А щоб ми були підготовлені до цього, мусимо вивчити на пам'ять короткий курс історії ВКП(б).

Юрко Петрович дивився на Івана Трохимовича і пригадував, як колись цей Ваня, ще будучи робітником його цеха, говорив:

— „Юрку Петрович, хіба я можу прожити на п'ять карбованців у день, що їх заробляю. Ви ж подумайте, картопля на базарі коштує 15 карбованців кіло. Ліпше в тюрмі сидіти...”

Йосип Вісаріонович почував себе спокійно — тому й спав. У нього в цеху засуджені за спізнення були одиниці. Це його заслуга. Він старий член партії, він знає, як підійти до „робочого класу”. За зразкову роботу його цех одержав перехідний червоний прапор.

Та не пофортунило і йому...

Одного дня найкращий коваль з його цеху Андрій Петрович прийшов на роботу п'яний і з запізненням на цілу годину.

Йосип Вісаріонович божеволів. Він закликав старого коваля до кабінету і закримів на нього:

— Ти п'яна свиня, старий дурню, що ти наробив?

Ти зірвав програму цеху. Ти підірвав авторитет і цеху й мені. Я тебе під суд до відповідальности...

Андрій Петрович п'яними очима дивився на Йосипа Вісаріоновича і слухав. Потім він, похитуючись, підійшов до столу, підняв велику мозолисту руку і вдарив кулаком об стіл. Чорнилиці поперевертались і залили чорнилом „виробниче завдання”, що лежало на столі.

— Ти мене під суд? — ледве повертаючи язиком, промовив коваль. — Мене, старого кадрового робітника, що працює на цьому виробництві сорок років, мене червоного партизана, що очими руками тримав рушницю у 1917 році.

мене двічі орденоносця-стахановця? Та я з тебе мокре місце зроблю! Наплювать мені на твій авторитет і на твою програму. У мене своя програма!

Я вчора віддавав доньку заміж — розумієш?

І я мав право випити!

Він сплюнув і вийшов з кабінету.

На другий день у залі клубу виробництва ім. „Щасливе Життя” відбувся показовий суд над ковалем Андрієм Петровичем. Його засудили на один рік позбавлення волі. Судили його заочно, бо на суд Андрій Петрович не з’явився. Уранці другого дня до директора виробництва Івана Головатого пришкандибала бабуся і подала заяву.

Товаришу Івану Головатому

З а я в а

Позаяк мій Андрій учора вночі повісивсь, прошу його поховати, бо я не маю защо.

Х р и с т я, його жінка.

Днем пізніше на виробництво „Щасливе Життя” приїхав прокурор обласного суду в справі розслідування причин самогубства коваля стахановця-орденоносця.

У висліді слідства були заарештовані директор і начальник ковальського цеху.

Через місяць в обласній газеті „Шлях до комунізму” трудящі прочитали:

— Виїзна сесія обласного суду, розглянувши справу про самогубство коваля стахановця-орденоносця виробництва ім. „Щасливе Життя” Андрія Петровича Жовтневого, знайшла винним у тій справі колишнього директора Івана Трохимовича Головатого та колишнього начальника ковальського цеху Йосипа Вісаріоновича Преданого. На судовому процесі розкрито багато злочинів цих замаскованих ворогів народу. Самогубство Андрія Петровича Жовтневого сталося в наслідок тероризування й цькування цієї передової людини...

Суд засудив Івана Трохимовича Головатого та Йосипа Вісаріоновича Преданого до позбавлення волі на 15 років кожного...”

Юрко Петрович прочитав вислід суду і сказав:

— Гм?..

Потім подумав:

— І як то люди уміють маскуватись. Розбери їх, де друзі, а де вороги?

Сьогодні Юрко Петрович вчасно лишив роботу. Завтра вихідний день.

В коридорі задзвонив дзвоник. Рахіль Ісаківна пішла відчинити парадне.

За хвилику вона повернулась і подала Юркові Петровичу телеграму. Телеграма була з Одеси від Валі, Юрко Петрович схвильований прочитав:

„Юра, приїзди негайно, зустрічаю — цілую Валя”.

— Вже їду — голосно сказав Юрко Петрович.

Пароплав на Одесу відходить о восьмій, а тепер сім. Він швидко зібравсь, попрощавсь з господинею і пішов у порт.

Рахіль Ісаківна замкнула парадне, похитала головою й промовила:

— Ех, молодість!

О сьомій годині ранку на теплоході завила сирена. „Молдавія” пристала до одеського порту. На пристані товпилося багато тих, що прийшли зустрічати.

Юрко Петрович стояв на палубі, перехилившись через борт, і шукав серед них Валю.

Він помітив її. Вона стояла біля стовбця ліворуч від трапу, по яким сходили люди на берег.

Зустрілись... Аж дух їм перехопило. Валя швидко дихала. Потім вона надула губи й сказала:

— Чекала, чекала, думала сам додумаєшся приїдеш. Скучила — от і викликала.

— А ти?!?

— І я, — сказав Юрко Петрович.

На пристані вже давно нікого не було, тільки Юрко Петрович і Валя стояли біля стовбця.

— Маю часу до сьомої вечора. О восьмій мушу їхати назад, щоб завтра вранці встигнути на роботу, — сказав Юрко.

Валя розуміє небезпеку від спізнення, а тому, щоб не гаяти хвилини, пропонує поїхати в Аркадію на пляж, сходити в кіно, з'їсти одеського морозива — „пломбір” і ще заповідає сотні дрібничок, що їх виконати можна було б хіба за місяць.

Йшли берегом. Палило південне сонце, море вабило до себе зеленяво-прозорою прохолодою. Білі „рибалки” кружляли над водою. Вони каменем падали вниз і торкались води...

День минув непомітно. Не хотілося розлучатися, та „постанова” підганяла. Юрко Петрович відпровадив Валю до студентського гуртожитку, а сам приємно згадуючи проведені хвилини сів на трамвай і поїхав до порту.

Трохи стомлений з попеченим тілом він уявляв собі, як уночі відпочине на палубі теплохода. З цими думками зайшов до морського вокзалу.

Біля каси, де раніше купчилося багато людей, не було нікого. Щось недобре відчув Юрко Петрович. З тривогою підійшов до віконця й прочитав об'яву:

„У зв'язку з аварією теплохода, рейсу сьогодні не буде”.

Прочитав ще раз і відійшов, замисливсь. Відчув своє трагічне становище.

— Що ж робити?

До каси підійшов чоловік і постукав у віконце.

Віконце відчинилось. Чоловік щось запитав. Молода дівчина (мабуть касирша) невдоволено пирснула:

— Ніяких довідок не даємо!

Стукнула віконцем.

Юркові Петровичу спало на думку взяти посвідку про те, що сьогодні пароплава не було. Гадав — цього буде досить для виправдання спізнення на роботу.

Чоловік відійшов од вікна і розвів руками.

Юрко Петрович запитав:

— Вам куди?

Чоловік відповів.

Юрко Петрович зрадів:

— Бачу — нам по дорозі.

Чоловік сказав:

— Тут нам немає що робити, посвідок ніяких не дають, я ж мушу бути завтра на роботі хоч би що.

Познайомились.

Юрко Петрович порадив найняти таксі і триста кілометрів зробити автом.

Вечоріло. Вони пішли на Дерibasівську, де стояли таксівки. Торгуватись не довелось, бо згодився відвезти тільки один.

Зажадав з них по 600 карбованців (ціла місячна платня Юрка Петровича!)

Та нічого не вдієш — довелось погодитись.

Їхали поволі. Шлях був розбитий. На вибоях порядно підкидало, знайомий Юрка Петровича почав „гикати”. За кожним „гиком” він на всі заставки лаяв комісаріят шляхів.

Настала ніч. Більш-менш спокійно проїхали кілометрів двісті. Раптом по машині затарабанив дощ. Шофер обернувся й сказав:

— Як буде злива, то цим шляхом далеко не поїдемо.

Так і сталося. Південна злива з громом і блискавкою та з страшним вітром захопила їх серед степу. Шофер зупинив машину.

Юрко Петрович і знайомий сиділи мовчки. Трагедія становища була очевидною. Як напівдні буває. Злива раптово припинилась.

Шофер виліз з машини, оглянувся і сказав:

— Шлях розмито, до ранку їхати не зможемо.

З тяжкими думками просиділи ніч. Над ранок ґрунт стужавів і вони рушили далі.

Раптом знайомий повеселів і звернувся до Юрка Петровича:

— А, знаєте, є ідея. Заїдемо в містечко, що лежить нам на дорозі, і на метеорологічній станції візьмемо довідку, що нас затримали в дорозі злива й шторм.

— Геніально! — скрикнув Юрко Петрович.

Так і зробили. У містечку заїхали на метеорологічну станцію.

Прийняли їх дуже чемно. Дали кожному посвідку і навіть написали скільки балів був шторм. У примітці написали, що штормом їм перевернуло машину (збрехали!).

— Все таки світ, не без добрих людей, сказав Юрко Петрович.

За п'ятдесят кілометрів від міста, куди вони їхали, не було й сліду тієї зливи дощу. Пилюга стовбом куріла услід машині.

Знайомий сказав:

— Добре ми зробили, що взяли посвідки, а то докажи тим суддям, що там був дощ.

До міста прибули в обідню пору.

Юрко Петрович розраховувався з шофером, попросився із знайомим і пішов на виробництво. Як підходив ніби аж страшно стало.

На виробництві вже всі знали, що Юрко Петрович не був на роботі. Новий директор був дуже строгий. Він їздив на квартиру до Юрка Петровича і, коли довідався, що той в Одесі, дуже розгнівався.

Справу Юрка Петровича передали до суду.

Юрко Петрович підійшов до входу на виробництво, набрався духу і пройшов крізь контрольну в контору.

Контрольний зробив вигляд, що не помічає його (все ж начальство!).

Юрко Петрович піднявся на другий поверх і постукав у двері кабінету директора.

— Можна — озвався директор.

Прийняв він Юрка Петровича спочатку холодно, але коли довідався, що з ним сталося, почав співчувати. В кінці розмови сказав:

— Все ж, Юрку Петровичу, вам доведеться стати перед судом згідно з постановою партії й уряду.

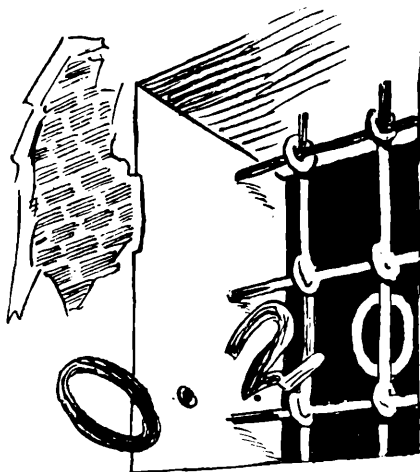
Через два дні Юркові Петровичу був суд.

„Дали” йому умовно один рік позбавлення волі, допомогла посвідка метеорологічної станції.

Після суду Юрко Петрович побіг на телеграф і послав до Одеси телеграму:

„Валя, приїзди негайно, зустрічаю, цілую Юрко.”

— Але назад вона вже не поїде — сказав Юрко Петрович, розповівши про свої пригоди Рахіль Ісаківні.





Скажіть, хто не знає капелюха?

Капелюх, — по-російському „шляпа” — один з небагатьох „корисних від капіталізму” пробив собі дорогу до СССР.

Правда, в СССР уживало його обмежене коло людей і то тільки по великих містах „необ'ятной родини”. Отже, хоч і був він схвалений комуністичною партією і комісаріатом оборони, як такий, що не пошкодить ідеологічній рівновазі советського „громадянина”, проте відчувалося, що капелюх у Совегах не знаходив собі прихильників серед широких верств населення.

В протигагу тому, тут за кордоном, ми щодня перебуваємо, так би мовити, в капелюшному оточенні. Скрізь і всюди бачимо той капелюх; у місті, на селі, на фабриці й на полі.

Капелюх за кордоном вільний!!!

Цікаве явище спостерігаємо й серед української еміграції. Наші люди виявляють великий потяг до капелюхів (я сам придбав їх аж три!).

Дослідження причин цього явища, та й власний досвід, переконали мене, що нехтування капелюхом в СРСР виходило не з волі самих „граждан”; — а причиною тому були сторонні чинники.

Отож про капелюх в СРСР.

Як і тут, за кордоном, капелюхи в СРСР виготовлявались із фетру і також різного кольору. Це свідчило про те, що у виготовленні цієї продукції Совети наздогнали капіталістичні держави.

Ціни на капелюхи в СРСР були досить „можливі”. Щоб його купити, робітник середньої кваліфікації мусить працювати 4—5 днів, а чорнороб 10 днів! Замовити капелюха можна було хіба через знайомих, що частенько їздили купувати шкарпетки чи мило до Одеси, Києва, Москви... бо в інших містах (про містечка й села не згадуйте) кооперація — „шлях до соціалізму” — таких дрібничок „гражданам” не постачала.

Для провінції було досить кількох мільйонів „Краткого курса Історії ВКП (б)”!

Та не має таких „крепостей”, які б не здобули большевики.

Була б охота, а придбати все можна.

Якось моя сусідка захотіла черевиків. Десять днів підряд вона днювала й ночувала під дверима майстерні „індивідуального пошиву взуття” і замовила. Бо з а х о т і л а!

Чоловік навіть їсти приносив їй туди. Недаремно заохочує одна советська пісня:

„Кто хочет, тот добьется,
кто ищет, тот всегда найдет”.

Щождо капелюха, то він був у виключних умовах — самого хотіння, щоб його придбати, не вистачало. Справа в тому, що до капелюха — шляпи там, в СРСР, відчувалося якесь недовір’я, я б сказав, прямо таке підозріння.

Та шило з мішка вилізе. Сталося це й з капелюхом.

У роках 1936—1937, тобто в роки „винайдення ворогів народу”, таємниця недовір’я капелюхові вилізла з „ежо-

вих рукавиць”*) — НКВД. У ці страшні роки слово „капелюх” навіть увійшло в большевицький політичний лексикон і безсумнівно збагатило російську політичну мову.

Уживати цього слова, до речі, треба було тільки у випадку „критики й самокритики” при потребі нищівним способом засудити роботу керівників установ, що, на думку критика, були не „на своєму місці” або не виконували тих чи інших постанов партії і її „соратників”.

Одне слово, це слово було „стрижнем” політичної критики. Зміст „критики й самокритики” тільки тоді доходив до своєї цілі, коли це слово вживалося російською мовою — „шляпа”.

І справді, порівняйте самі, як виглядала б критика, коли б слово „шляпа” замінити на слово „капелюх”?

Пригадую загальні збори робітників виробні ім. „Даремна праця”, а на тих зборах критику одного критика, що критикував:

— „Товариші!!! Главной інженер!! Говоріть, що на міне!!! смотріть уся Європа!

(У залі помітний рух, вигуки: П р а в и л ь н о!!!)

— „Да... так... от... гм???

(Промовець п’є воду...)

— Товариші!!! Я работаю двадцять п’ять чісов на добу!

(У залі рух, вигуки: „Вася! Доба має тільки двадцять чотири години!”)

Вася з погордою оглядає залю... Його погляд говорить: „Та які ж ви всі розумні”.

— Так я ж работаю біз обеду... Я стахановець!!! — не моргнувши, випалює Вася.

(У залі оплески, що переходять в овацію).

— Гм... да... так я товариші скажу одно...

Товариші!!! Наш... так би мовити, так сказать, главной инженер Иван Иванович Иванов его дело прошляпив

*) Ежов — тодішній комісар НКВД

(розумій: недобачив, не врахував), а якщо він ето дело прошляпив, то значить він наш главной інженер сам — ш л я п а!!! (розумій: нездара, недотепа).

Товариші!!! Гмм... я закінчив..."

Всі присутні встають, загальні довготривалі оплески. Урааа Сталіну!!!)

Чи не змістовно? А спробуйте по-нашому, замініть „шляпу” на капелюх і з критики вийде пшик.

Капелюхи в ССРСР носили вчені, відповідальні урядовці, а якщо виїздили за кордон, то й різні „упомнаркомзак-справи*”), щоб звали їх „загрянцями гаспадами”.

Та не доведи Господи з’явитися тому капелюхові на простій людині без солідного вигляду та ще й десь у невеличкому містечку (про село говорити шкода). Не дадуть такий людині зробити й одного кроку спокійно.

Цілі ватаги дітей будуть бігти за такою людиною слідом, дивитись на неї й показувати пальцем, як на звіря в зоопарку. Літні люди озиратимуться, знизуватимуть плечима, про себе подумують:

„Якийсь мериканець, чи що?”

Та ці діти й старі люди, здивовані капелюхом, хай не бентежать вас. Трагедію свого капелюшного становища зрозумієте тільки тоді, коли раптом перед вами з’явиться „тип” і скаже:

„Гражданін следуйте за мной”.

Що ви на це порадите? Нічого...

Ви покійно, як загіпнотизований, підете за ним, вірніше, він піде за вами, бо він буде „следовать” з-заду вас. Так „доследуете” до...

„Ну, не стесняйтесь, заходіте” — попросять вас. І тільки тепер ви зрозумієте, що запросили вас до... НКВД.

А винен у тому? К а п е л ю х!!!

Зараз, коли я обома ногами стою в Західній Європі, де на кожному кроці спостерігаю море капелюхів на солідних

*) Уповноважені комісаріату закордонних справ.

і несолідних головах, перебуваю, так би мовити, в капелюшному оточені, я частенько пригадую, як мені колись на „родіне” цей „головний убор” мало не коштував обвинувачення в ш п и г у н с т в і!!!

А було це так.

Свого часу довелося мені працювати на одній із виробень великого міста на Уралі. Звалося те місто Челябінськ. За царату це було маленьке, брудне татарське село Челяба, а в часі мого перебування — великий індустріяльний центр з населенням на 250 тисяч.

Коли б про це місто писала московська „Правда” або „Ізвестя” — орган ВеЦИК’у ССРСР, то напевне від пера „собственного” кореспондента ні одно „достіженіє” не проскочило б непомітним. Згадав би він і про „електричество”, і про „стахановців”.

Та я не належу до таких.

Не фабрики й водогони вражали мое око. Навіть сильного враження не справляли на мене „кулачні бої” і „харавади”, що відбувалися в цьому індустріяльному місті кожного „виходного”.

А було з чого дивуватись.

Ваньки розбивали один одному „харі”, а „матрьошки”, по десятку взявшись під руки, та ще й до того в „дрізіну бухіє”*), що ледве трималися на ногах, „распевали срамние частушкі”.

Знову повторюю, не ці „достопримечательності” привертати мою увагу.

Вражала мое око велика кількість капелюхів, що їх так масово носили „граждане” цього пролетарського міста.

Признаюсь, коли перший раз я це побачив, то теж грішним ділом подумав:

— Мабуть чужоземці?

І уявіть собі, не помилився.

*) П’яні.

Як довідався я, на багатьох підприємствах міста працювало велике число чужоземців, а капелюхи ті приїхали разом з ними на їхніх головах з закордону.

Челябінці теж не відставали. Щоб „не ударить ліцом у грязь перед капіталізмом”, згідно з постановою „общества культурной связи с заграницей”, у Челябінську „торжественно відкрили”: „Магазін мужських шляп”.

Як і водиться, все нове захоплює людину, така вже людська вдача. Трапилось це й зі мною, і з багатьма іншими. Одного весняного дня я купив капелюх.

Виготовлений він був із „висококачественного” фетру, кольору „кофе с молоком” Одеської Розтричі Ордена Леніна артілі ім. „Безбожник”.

Довгенько не міг я зорієнтуватися в тому капелюсі, звикнути до нового „головного убору”. На кожному кроці я набирився від нього прикростей і сорому.

Іду бувало потягом. Люди куняють, сплять, хто як може — той сидючи, той стоячи, а я терплю...

Терплю, бо не маю права обпертись головою або покласти її — заважає капелюх.

Зовсім непрактичним виявився капелюх при „ділах любовних”.

Дійшло, скажемо, до того, що виникла потреба цілуватись (і я хочу, і вона хоче). Так доки знімеш того капелюха та поки знайдеш, де його примостити, то вона й перече...

Ну й що тоді? Роздер би того капелюха на дрібні шматочки!

Іншим разом буває зірве його вітер з голови, ганяє й кочить ним по смітниках і калюжах, а ти, як малий хлопчисько, на сміх людям бігай і лови його.

І все ж згодом я звик до тих обмежень.

Цивілізація легко не дається!

А життя текло. Я працював на тракторному велетні і рідко виходив з виробні. Кампанія за кампанією, мов ті шквали морські, прокочувалися цехами „гіганта”.

Вже в печінках сиділи ті кампанії: „досрочні”, „срочні”, „зверхсрочні”, „посевная”, „літерная”...

Находило літо, наближалася „кампанія уборочная”, а після неї... знову все починалося спочатку.

Був літній день, дванадцята година. Вперше за три місяці я вийшов за браму виробні.

Обідня пора, робітники навипередки біжать до їдальні, щоб захопити „чтонібудь пожрать”.

Чужоземці мають окрему їдальню, там усе на „валюту”^{*)}. Робітники СРСР мають „общественную” їдальню „наркомпіщепрома”^{**)}, де немає чого їсти. Зате на стіні в їдальні великий плакат:

„Спасібо товарищу Сталіну за щастливу життя. Где весело живьются, там работа спориться”.

Я теж біжу...

Ми, інженери, маємо „столовую ІТР”^{***)}. Обціпаний горобець пролетів над моєю головою... Одночасно з цим щось наче впало на мій капелюх. Так ледве-ледве чутно... дзень... і знову тихо.

Я відразу збагнув, що то... робота горобця.

Мов блискавка, промайнуло в голові: проклятий горобець зіпсував капелюх?

Злість мені здавила груди. Лютував я:

— Хай чорт би взяв їдальню, індустріалізацію й колективізацію, Урал разом з Магнітною горою і цю виробню і... горобця.

Вже був намірився зняти капелюх, а потім вирішив — хай висохне...

— „Товарищ інженер”! — почулося над самим моїм вухом.

— „Вас можно поздравить?”

— Тьфу, чорт! Невже він бачив? — подумав я про горобця.

*) Іноземні гроші.

**) Народний комісаріят харчової промисловости.

***) Їдальня інженерів і техніків.

— „Вас командируюмо до Криму на Бромзавод, маємо там справи”, — продовжував той самий голос.

Я повернувся на голос.

Переді мною стояв завідувач ППО, він говорив і ласкаво всміхався.

— Добре йому всміхатись. Він пообідав, з'їв „шрапнелі”, „щей похлебал”, „груздямі закусіл”, а я що?*) — Я все ще думав про горобця.

Нарешті я збагнув, про що говорив завідувач. Навіть забув про обід.

Мій настрій відразу „розвернувся” на 180°. Нагода побувати на Україні дуже мене вразувала. Тепер літо — виноград, абрикоси, кавуни, дині, помідори й багато ще інших прекрасних і смачних дарів природи будуть мені до послуг.

Як метеор, я носився по різних відділах виробні, всі справи швидко полагодив. Завідувач чемно попрощався зі мною й просив, щоб я йому переслав пакунок „українського чорнослива”**).

Квиток до Криму — Челябінськ - Джанкой купив на місці, сів на потяг і поїхав.

У Москві „пересів” на Севастопіль, поїхав далі. Весела компанія в купе не давала сумувати, за жартами й дотепами швидко летів час.

Хтось сказав:

— От і Україна.

Я підійшов до вікна вагону.

І справді, чорні й голі російські „деревні с ізбами” змінились на білі хати в зелених садах — українські села. Ще кілька перегонів, і потяг зупинився на великій станції Лозова.

Я вирішив вийти з потягу, щось з'їсти й купити газет. Швидко схопив капелюха й вискочив на перон...

*) Назви російських страв.

**) Так на Уралі звуть виноград.

Ще не встиг зробити двох кроків, як мене зупинив військовий у строї залізничного НКВД.

„Громадянин, слейдуйте за мной!” — промовив він тоном, що виключав спробу будь-яких заперечень.

Попробуй сперечатись? Мусів „слідовать”.

Я йшов попереду, а він „слідовал” ззаду і керував мною: „прямо, сюди, наліво”. Так завів я себе до кімнати одного з приміщень вокзалу.

В кімнаті за столом сиділо два „товарища”, один з них був „товарищ начальник”.

„Мій” — взяв під козирок і одрапортував:

„Товарищ начальник, привіол подозрітельного”.

Начальник вийшов з-за столу, підійшов до мене і зняв капелюха. В той час, як він його крутив на всі боки й старанно оглядав, другий „очіщав” мої кишені від документів і всього, що там було.

Довго це тривало чи коротко — не пам’ятаю, бо в той час я думав тільки про потяг, що з хвилини на хвилину міг мене залишити.

„А где ваші вейці?” — почулося мені.

Це вже, знаєте, було занадто, я почав обурюватись:

„Товарищ начальник, ви затримали мене безпідставно, я можу запізнитись на потяг і...”

Договорити мені не дали.

„Ш ш т о о о ? ! — ревнув „товарищ”. Ми тебе тут подставім. Шляється всякая подозрітельная сволоч, а ти з ними голову ламай!?”

— Товарищ Сьомкін, прінесіте его вейці!” — звернувся до „бойца” начальник.

— „Есть, товарищ начальник, прінесіті вейці!” — повторив Сьомкін.

Тим часом начальники помінялися ролями. Той, що оглядав капелюха, почав врозглядати документи, а той, що розглядав документи, почав оглядати капелюха. Той, що тепер оглядав капелюха, підпоров у ньому підкладку і, як знаменитий Шерльок Голмз, вивчав його з середини.

Сьомкін приніс мої речі й повідомив, що потяг відійшов.

Це повідомлення не справило ніякісінького вражіння на „товарищей”. Вони далі порпалися в моїх речах.

А г а а а !” — протяжно сказав той, що розглядав документи. Він тримав у руках мої фото з часів навчання в летунській школі. Серед знятків: спадун у повітрі, я біля літака, Москва з пташиного лету й багато інших.

Начальники довго радились між собою аж нарешті один з них сказав:

— „Ви свободни. Ваші фотографії ми залишаємо в себе, бо в них є військова таємниця. Товаріщ Єрьомкін, напішіте ему расписку!”

„Есть напісать расписку!” — одрубав Єрьомкін. Сперечатись я вже не мав бажання. Швидко зібрав до валізи розкидані речі, взяв розписку й вийшов на перон.

Маршрут вирішив змінити — поїду на Запоріжжя, а звідти на Мелітополь і до Криму.

До Запоріжжя потяг прибув надвечір. Тут пересідка. Я вийшов з потягу й пішов до залі чекання.

Ще не встиг зробити й кількох кроків, як мене зупинив військовий у строї залізничного НКВД.

„Гражданін, следуйте за мной!” — промовив він тоном, що виключав спробу будь-яких заперечень.

Все, що було потім, нічим не відрізнялося від того, що я вже мав на станції Лозова.

Слідство завжди посилається на кодекси, статті й параграфи, а тому воно скрізь однакове.

— Чули, як товаріщ Руденко припер до стіни німецький фашизм на суді в Нюрнберзі? Там і Винниця, і Катин, і руйнування церкви в ССРР — все було, як на долоні, діло рук німецьких фашистів.

Бо в його доказах все спиралося на кодекси.

Отож і цей арешт мене не лякав. Я вірив у справедливість. За три години слідство було закінчене, мене звільнили і я поїхав на Мелітополь.

До цього кавунячо-абрикосячого міста потяг прибув уночі. Великої охоти вийти на повітря в мене не було та заохотив до того співпасажир.

„Ходім вип'ємо чогось абрикосячого!” — звернувся він до мене.

Я не сперечався, надів капелюха і ми вийшли на перон.

Ще не встиг я зробити й двох кроків, як мене зупинив військовий у строї залізничного НКВД.

„Гражданін следуйте за мной” — промовив він тоном, що виключав спробу будь-яких заперечень.

Колега не розгубився й почав був заступатися за мене, та цим тільки зіпсував справу. На „громкій розговор” підоспіла військова допомога і нас „как міленькіх” — обох повели до „товарища начальника”.

Все, що відбувалося „там”, відповідало законам справедливості. Наші речі в повному порядку були „представлені в дежурную”.

Сталося це якраз тоді, коли потяг рушив на Крим.

Мій співпасажир ніяк не заспокоювався. І коли нас повідомили: „Ви свободні”, — він звернувся до „старшого”.

— Товариш начальник скажіть, що було причиною нашого арешту?

Начальник згори подивився на нас і відповів:

„Причиною є ваш „внешній” вид!”

Потім він ткнув пальцем на мене і сказав:

— „Ваша ш л я п а ! ! !”

Я зрозумів усе. Дальших пояснень не потребував, сіпнув за рукав колегу, і ми вийшли з кімнати.

Ночували в садку біля станції. Цілу ніч я не спав, усе думав над смішною історією з капелюхом.

Вранці пішли на базар. Там проміняв я свого капелюха сивому дідуганові за два великих кавуни.

Дідусь узяв капелюха, подивився на нього й зауважив:

— Добрий бриль, видно заґрянйшний? З цими словами він натягнув капелюх на голову по самісіньки вуха.

З кавунами ми пішли до станції, заздалегідь їх смакуючи, та, як на злість, вони виявилися зеленими... Все ж я був вдоволений з того, що так легко здихався „шляпи”!

Дальше моє подорожування до Криму відбулося без пригод.

Надії на „дари природи”, що так щедро ними обдаровано землю українську, не виправдались. Я не те, що пробувати, а навіть не бачив таких смачних „чорносливів”, як виноград і обрикоса.

Всі ці „южніе фрукти і овоці” відправляли в Росію „представітелі” „ленінградзаготовок”, „московзаготовок”, „спецзаготовок”, „воєнзаготовок”, а ті, що вирощували ті „дари” одержували „трудодні”.

Без капелюха і з поганим настроєм я повертався на Урал.

Як у калейдоскопі перед моїми очима знову закрутилися „кампанії”, а найголовніша серед них:

— „Ізученіє краткого курса історії ВКП(б)”.

До Челябінська потяг прибув в обідню пору. Трамваї стояли, і я змушений був піти до виробні пішки. Проходячи вулицями міста, я звернув увагу на відсутність капелюхів.

— Дивно? — подумав я.

Але коли я довідався про причину відсутності капелюхів, більше не сумнівався, що „капелюшна кампанія” проходила всюди, як співають у тій пісні „от Москви до самих до окраїн”.

Зокрема на підприємствах міста Челябінська були виарештувані всі чужоземці, як також советські спеціалісти, що носили капелюхи.

Приводом до арештів було ніби шпигунство в СССР одного з „іностранных государств”.

З приводу цих подій я не поділяю думки, що її висловила робітниця Катюша, що працювала в одному з цехів виробництва.

Вона сказала:

„Тільки подумати, скільки золота, скільки всякого добра забрали ті „інос....і”. Наші ж мало не цілували їх у с....., а тепер шпигуни!!! А куди ж дивились „доблесні органи”*) раніше?”

Як бачите, мої земляки, я вас не одурив.

Пригадав усе від „а” до „б” про долю капелюха на „родіне”.

Отож прошу вас, хто вертається на ту „родіну”, насамперед позбудьтеся капелюхів, бо там, де ви почуете „слідуйте за мною”, кавуни не ростуть, а водяться тільки білі ведмеді.



*) Розумій НКВД.



Літак торкнувся колесами землі і „злинув” угору. Я різко дав уперед стерно, потім потяг на себе й притис до сидіння.

„Костиль” заскоротив землю. Машина пробігла кілька-надцять метрів і зупинилась.

До літака підбіг пілот Бондар і подав мені телеграму.

Брат повідомляв:

— „Здоров Анатоль помер дідусь зустрічай сьогодні дванадцять. Андрій”.

Годинник на дошці приладів показував дев’яту.

Я виліз із кабіни й скочив на землю. Повз мене один за одним пробігали літаки; вони підривалися з землі, набираючи швидкості, а потім свічкою звивались у небо.

Я йшов по рівному полю летовища до штабу просити дозволу на побачення.

Брата я не бачив уже чотири роки. Листувався з ним також рідко, бо жив він при матері, а вона листувалася з родичами за кордоном.

Це якраз примушувало мене бути обережним, щоб не наражати себе на „неприємності” з боку органів „бді-тельності”.

Дозвіл на побачення з братом дістав до одинадцятої години ночі.

Не знімаючи уніформи для польотів, я пішов на залізницю зустрічати.

Саме, коли підходив до вокзалу, прибув очікуваний поїзд. За кілька хвилин ми привітали один одного.

Недалеко вокзалу був парк. Ми зайшли до нього й сіли на лавці. Брат розповів про домашні справи. Хоч у Києві як і по всій Україні, в той пам'ятний 1933 рік був голод, і люди мерли, як мухи, він з матір'ю жив непогано. Рятувала допомога, яку мати одержувала від родичів з закордону. Допомога становила 45 франків місячно, а за цю валюту з магазинів „Торгсін-у”*) можна було добре жити.

Я запитав:

— Що сталося з дідовим майном, де коштовні речі?

Брат розповів, як відразу по смерті діда на його квартиру з'явилися виконавці НКВД і забрали все, що мало вартість. Коли він з матір'ю приїхав на телеграму дідушевих сусідів (дідусь мешкав в іншому місці), то з тих речей нічого вже не лишилось.

— Однак цього вони в нього не знайшли, — сказав Андрій і витяг з кишені невеличкий пакунок.

Він поклав його мені на коліна й розгорнув папір.

Яскраво жовтий відблиск у променях сонця засліпив мені очі.

Це був зливok золота.

Я взяв його в руки й прикинув вагу.

Відгадавши мій намір, брат сказав:

— Двісті грамів!

Потім показав банковий чек до магазинів „Торгсін” вартістю на тридцять франків.

*) „Торгсін” — магазини такого типу були в СРСР від 1930 по 1934 рік. У ці роки на Україні був жахливий голод, однак, хто мав золото або закордонну валюту, той у магазинах „Торгсін” міг купувати все, що бажав.

Я запропонував відзначити день нашої зустрічі.

Проти парку на протилежному боці вулиці був нововідкритий магазин „Торгсіну”. Поряд із ним „торгували” робітничі кооперативи. Полиці кооперативів були пусті. Лише на стінах висіли обсиджені мухами плакати з написами: „Кооперація — шлях до соціалізму”.

Ми підійшли до „Торгсіну”. За величезними шкляними вікнами вітрин був виставлений крам, продукти й готові вироби. Купити все те можна було тільки на золото або закордонну валюту.

Голодні люди тиснулись до вікон, щоб подивитись на давно забуті, а для молодших і зовсім незнані речі. Час від часу в двері „Торгсіну” проходили люди. Більшість серед них були добре одягнуті й одгодовані. Часом крізь розчинені двері прошкутильгає старенька бабуса. В тремтячих руках вона тримає брудну ганчірку, а в ній завинутий погнутий золотий хрестик або пам'ять її молодих років — серезка чи обручка.

Ті, що виходять з магазину, несуть у руках дбайливо завинуті пакунки. Їх з усіх боків обступають жебраки з простягнутими руками:

— Дядю, тьотю, дай шматочок хліба, — благають вони.

Я з Андрієм оглянув вітрину, потім ми пішли до дверей магазину.

Хтось із юрби жебраків вигукнув:

— Дорогу товаришові льотчику!

Жебраки розступились.

Брат зауважив:

— А вашого брата й жебраки поважають?

Я нічого не відповів, було боляче дивитись на цих нещасних людей.

Ми зайшли в магазин. Всередині він був розкішний. Усе пофарбоване в білий колір: прилавки, каси, вікна, двері. У білих халатах бігали продавці.

Брат сказав мені на вухо:

— Точнісінько, як в аптеці або лікарні, і вигляд і обслуга. Зверни увагу — продавці й адміністрація самі жида.

Високо під стелею підвішено транспарант. На червоній тканині білими літерами виведено:

„Да здравствует советская торговля”.

Ми підійшли до однієї з кас. При касі сидів червонопийкий з великим орлиним носом касир.

Біля нього стояли аптекарські терези й пляшечки з речовинами на пробу золота. Я порадив братові взяти лише пробу, а все інше купити за франки.

Він погодився й подав касирові зливок. Касир широко розкрив очі й тремтячими руками взяв золото.

По хвилині сказав:

— Проба сімдесят п'ять, двісті грамів.

Я подякував і сказав, щоб він вернув зливок, бо здавати сьогодні його ми не маємо наміру.

Касир завагався й неохоче вернув золото.

За десять франків ми купили дві пляшки портвайну, хліба, ковбаси, шоколяди й ще деяких дрібниць.

Усе це продавці акуратно завинули в папір і перев'язали шпагатом.

Брат оглянув пакунок і сказав:

— За мого життя не пам'ятаю такої обслуги в „робочих кооперативах”.

Як вийшли з магазину, на брата кинулись голодні з благанням:

— Дядю, дай шматочок хліба.

До мене підійшла жінка років тридцяти; вона була опухла з голоду.

Зі сльозами ледве промовила:

— Товариш льотчик, я з полтавської, допоможіть, чим можете.

Брат розв'язав пакунок і віддав голодним одну хлібину, я вирвав з банкової книжки чек і подав його жінці, кажучи:

— Зайдіть до „Торгсіну” й купіть попоїсти. Я одвернувся, щоб не бачити її. Мій погляд зупинивсь на великому пам’ятникові Леніна, що стояв на площі ліворуч від „Торгсіну”. Ліва рука Леніна була в кишені, права простягнута вперед перед собою.

Ми вирішили зайти до ресторану „Гігант”, що був тут недалеко. Ішли в напрямі пам’ятника. Я показав Андрієві рукою на Леніна й оповів пригоду, що недавно з ним трапилась.

Колись на місці Леніна стояв пам’ятник російському адміралові. Він був великого розміру, вилитий з бронзи. Як готували місце для Леніна, адмірала зняли й поставили під сусіднім будинком обличчям до стіни. Наступної ночі якийсь дотепник повісив на спину пам’ятника велику дошку з написом:

— „Не хотіли дивитись мені в обличчя, то дивіться тепер у с...у”.

Після цього пам’ятник адмірала забрали в „Металолом”.

На п’єдестал адмірала поставили Леніна. Щось на третій день після відкриття пам’ятника перехожі, що вранці поспішали повз нього на роботу, були свідками картини, від якої робилося млосно. Всі озиралися довкола й швидко тікали від пам’ятника.

Картина справді була небезпечна. Якийсь відважний на простягнуту руку Леніна почепив відро, а до лівої руки прив’язав довгу мітлу.

Оповідують, що відро було наповнене калом.

Тим часом ми підійшли до ресторану „Гігант”. Крізь відкрите вікно чути було веселий сміх і музику. В ресторані повно людей. Ми зайняли столик у кутку й розв’язали пакунок.

Я замовив посуд і пиво. Між столиками крутилося багато нафарбованих дівчат. Офіціант швидко приніс посуд. Я налив по шклянці вина й привітав брата:

За нашу зустріч!

Джаз награвав „Рублікі”. За сусіднім столом не влад до акомпаньяменту хрипкий жіночий голос жажливим жаргоном затягнув:

„Ах, еті рублікі*)
По всей республикі,
За еті рублікі можна пагулять.
Атец мой п'яніца
За рюмкой тянеца,
А мать уборщіца.
Ах, какой позор...”

Андрій нахилився до мене через стіл і сказав:

— Українське село пролетаризується.

В цей мент хтось іззаду поклав мені руку на плече, а за цим:

— „Гражданин, разрешите документ!”

Я різко підвівсь, обернувся на голос.

Проти мене стояло два цивільних. Вони тримали руки в кишенях, третій стояв біля брата. Від випитого вина крутилась голова. Відвага, яку піддає алкоголь, та гонор, що його мали військові, причетні до летунської справи, не дали мені отямитися перед зухвальством цих цивільних людей.

Я підніс руку і вдарив того, що стояв проти мене, в обличчя. Майже одночасно з цим я відчув удар по голові чимсь важким.

В очах у мене застрибали іскри...

Поволі пропливала думка:

— З о л о т о . . .

* * *

Як кризь сон до мене долітали слова:

— Лий, лий, бачиш ворухнеться!

Слідом за цим, мов злива, мені на голову полилась вода.

*) Карбованці (советські гроші).

Я підніс руку й розкрив очі. Поволі прийшов до пам'яті. Тільки тепер відчув, що весь мокрий і лежу в воді. Ворухнути головою не міг. Вона була важка, мов наповнена оливом.

— Підведіть, — благально вимовив я.

Двоє людей узяли мене під руки й поставили на ноги. Спочатку я не міг зрозуміти, де я й що зі мною. Це була кімната з цементовою долівкою, заґратованими маленькими вікнами. З протилежного боку були двері, теж з маленьким заґратованим віконцем. На підлозі стояла вода, що сягала по кісточки. В кімнаті крім мене було ще з двадцятіро людей. Вони обступили мене з усіх боків, пильно придивлялись, чогось чекали. Це були старші громадяни. Потім я оглянув себе.

Шкіряного пальта (реглана) на мені не було.

Мацнув руками за кишеню з документами — вони також зникли.

Тільки тепер пригадав усе, що зі мною трапилось.

— А де ж Андрій?

Я знову пильно подививсь на людей. Брата серед них не було.

Здивованими очима я водив по кімнаті. На стіні над вікнами був напис:

„Кто не бил, тот будет.
Кто бил, не забудет
Судьба превратна
Попадьош і обратно”.

Я кілька разів перечитав його і все ж не міг зрозуміти, про що й про кого це?

Біля дверей почувалась хода. Клацнув замок, розчинилися двері. На порозі з'явився чоловік. Він переступив поріг і хлюпнув у воду. Слідом за ним з'явилась постать військового, що різко вигукнув:

— Зіновій Ільченко!

Тепер я зрозумів, що потрапив до НКВД.

Як вийшов Ільченко й зачинились двері, всі кинулись до людини, що лежала в воді.

Його підвели на ноги й наперебій питали:

— Ну, як, що?

Людина важко сопіла й хвилин через п'ять відповіла:

— Посадили на тоненьку жердину й звеліли кукурікати, мовляв: уявляй собі, що ти півень. Ну й далі вимагали, щоб я сказав, де сховав золото.

А хіба я його маю? Колись було. Отож я кукурікав, доки не зомлів...

При цих словах чоловічок, що стояв поруч мене, зблід і мало не впав.

Він був середнього росту, в пенсне з золотою оправою, в дорогому, але зім'ятому убранні. На вигляд йому було років сорок п'ять. Він схопивсь руками за голову і все переминався з ноги на ногу. Я ніяк не міг уторопати, що це за люди, за що вони сидять і чому в камері вода?

Тим часом чоловічок заспокоївся й звернувся до мене:

„Нас посадили за золото. Серед нас лікарі, колишні власники ювелірних магазинів, крамарі, зубні техніки, але за що вас, товаришу льотчик, укинули до камери „золотушників“?”

Як я довідався, вже кілька місяців НКВД арештує людей, що на його думку мають золото. Цих людей в НКВД піддають різним методам знущання доти, доки „золотоспеци” не переконаються, що людина таки справді не має „золотішка”. Наслухавшись цих розмов, я був переконаний, що причиною мого арешту було золото, показане в „Торгсіні”. Довідалось про це НКВД дуже просто. Як мені з'ясував чоловік у пенсне, касири в „Торгсінах” одночасно й агенти НКВД. Тих людей, що часто заходили до „Торгсіну” або приносили багато золота, вони записували й передавали „золотоспецам”, а ті вже знали, що з ними робити.

— Це ще нічого, — сказав чоловік. У цій камері недавно було „золотушників” — ноги не просунеш. Дихати

нічим було. Води напускали по коліна. Бачите, який високий поріг. Тож спеціально зроблено, щоб вода не бігла в коридор.

Біля дверей почулася хода, клацнув замок.

На порозі з'явився вартовий і назвав моє прізвище. Я вийшов у коридор. Вартовий довго водив мене по великому будинку й нарешті зупинивсь перед оббитими шкірою дверима.

Постукав.

— Можна — почулося зсередини. Вартовий одчинив двері, пропустив мене вперед, а сам відійшов.

У просторій світлій залі біля великого столу сидів Андрій.

За столом у м'якому кріслі з високою спинкою позіхав енкаведист. Як я зайшов, він підвівся з місця і влєсливим голосом сказав:

— „Здрастуйте, товарищ льотчик”. Пробачте, що трапилась неприємність. Ви зараз дістанете одяг і переодягнетесь. Вийшла помилка. Наші люди думали, що мають справу з рецидивами, бандитами. Звичайно, золото не потрібне советському громадянину, тим більше військовій людині, але ми переконались, що воно належить вашому братові, як спадщина, і повертаємо з умовою, що ваш брат здасть його в „Торгсін”.

Ваш дідусь був справжній революціонер, гадаю, що й онуки будуть гідні його... от тільки допомога з закордону...

Через годину я одержав речі, і ми вийшли з будинку НКВД.

Мене цікавило питання, звідкіля енкаведист знає про революційність мого дідуся?

Про це я запитав брата.

Замість відповіді він добув з кишені кілька листів паперу й подав мені. Була то автобіографія діда, підтверджена печаткою Обласного Суду, де він працював як оборонець.

Я прочитав:

„За участь у терористичному замахові на царя Олександра III... був засуджений на десять років Петропавлівської фортеці...*)

На цей раз мене врятував покійник дідусь.



*) В'язниця за часів царату в Петрограді.



Мій друг у військовій летунській школі, Петро Середа, мав химерну вдачу.

Надзвичайно упертий, він часом не усвідомлював своїх вчинків. Не даремно серед курсантів і командного складу вкоренилася приповідка:

— Упертий, як Середа.

Через цю упертість Петро мав безліч неприємностей від начальства.

Але він був добре збудований, середнього зросту, голову завжди тримав високо, ходив струнко. До того відзначався великою охайністю. Це якраз подобалось інструкторам муштрової підготовки. Вони завжди ставили його іншим курсантам за приклад.

Щодня на перевірку, вранці чи ввечері, лейтенант муштрової частини задоволено дививсь на Середу й наказував:

— Середа, вийдіть вперед!

Петро був до цього готовий.

Тепер приходила черга на промову лейтенанта. Вона кожного разу була та сама:

— Подивіться на курсанта Середу: він має одяг такий, як і ви, але він у нього чистий, випрасуваний, гудзики пришиті й завжди застібнуті, чоботи начищені, пояс затягнутий — пальця не просунеш.

— Подивіться на його білосніжний комірць. Чому кожен з вас не має такого?

Ми знали ці „проповіді” напам’ять, вони нам сиділи в печінках, а винен був Середа. Зокрема ніяково почував себе я, коли лейтенант доходив у свій „проповіді” до білосніжного комірця.

Той комірць подарував Середі я. Якось переглядаючи в свій валізці речі, я знайшов два таких комірці. Були вони закордонні, певно з Англії, бо на одній стороні стояв напис „Лондон”. Мій дід ще до 1917 року був за кордоном і там його придбав. Комірці були великого розміру, а тому я їх не носив. Один подарував Середі, а другий лишив у валізі.

Прикметний Середа був ще й тим, що ніколи не говорив російською мовою. Інструктори не раз питали його, чому він не розмовляє — „на культурном русском языке”.

Середа насуплював брови, спускав очі до низу й відповідав через ніс:

— Не знаю.

Був липень 1934 року. Військова округа Забайкалля готувалася до зустрічі начальника ПУРККА*) Гамарника, що мав прибути з Москви. Школа готувалась до паради.

Ще за тиждень до події ми щодня чистились, мились, голились, замітали подвір’я, мили долівки в аудиторіях, писали нові гасла й плякати.

Політруки піднімали „політичеський уровень” курсантів безконечними „політичними зарядками”. Та й було чого турбуватись.

*) Політичне управління робітниче селянської червоної армії.

А ну, як питає когось із курсантів начальство:

— Що сказав товариш Сталін у своїй історичній промові на з'їзді стахановців і ударників — передових людей „банно-пральної” промисловости?

На поставлені питання кожен мусів відбарабанити, як з кулемета.

Нарешті день паради прийшов.

О восьмій годині ранку засурмив сурмач. Курсанти підходили до піраміди, брали рушниці й виходили з касарні. Підрозділи вийшли на площу. Начальник муштрової команди подав команду рівнятись.

На летовище прибуло начальство з Москви. Цілу годину нам повертали голови: „на ліво”, „на право”, „смірно”. Як показались гості, настала мертва тиша. Почався огляд.

Гості йшли вздовж шерegi. Лейтенантики, що стояли попереду своїх підрозділів, так тягнулись, що, здавалось, їхні штани й блюзки потріскають від напруги м'язів.

Один із тих, що йшли попереду, як порівнявся зі мною, зупинився. За ним зупинилась решта. Він показав пальцем на Середу й наказав вийти. Середа вийшов і, мов укупаний, став перед очима високого начальства.

— Ваше прізвище?

Петро відповів.

Начальник ствердив:

— Українець — і звернувся до курсантів:

— Мусите брати з нього приклад. Любо дивитись на такого воїна, майбутнього командира червоної армії. Подивіться на його зовнішній вигляд, на його комірець...

При слові „комірець” у мене потемніло в очах.

І ось тут сталось щось наймовірне. На команду „стать в строй” Середа різко повернувся кругом, але... через праве плече.

Начальство остовпіло. Начальник школи зблід. Курсанти, що близько стояли, широко розкрили очі.

Начальник з гостей вигукнув:

— „Отставіть!”

Середа повернувся. На його обличчі небуло й сліду якогось занепокоєння.

Гість звернувся до керівника школи і, бризкаючи слиною, закричав:

— Що ви тут робите? Ваші люди не знають муштри, не вміють повертатись, нічого не знають, нічого не вміють! Хіба може батьківщина покладатись на таких майбутніх командирів?

Парада була зіпсована. Гості повернули й пішли до своїх машин. За ними слідом бігло начальство школи.

Начальник політичного відділу лишився біля Середи.

— З якою метою ви зірвали нам парад у — запитав він Петра.

Середа не ворухнувся. Потім тихо відповів:

— Не знаю!

— Як не знаєте?

Начальник політвідділу лютував.

Тим часом курсантів повели до касарень.

Середа лишивсь.

— Ну-у-у! Будете відповідати чи ні? Знову повторив начальник політвідділу. Середа спустив очі до землі і знову сказав:

— Не знаю.

* * *

Вже два тижні Середу тримають під слідством. Через знайомого, що працює в політвідділі, я довідуюсь про хід справи.

Петра обвинувачують у тому, що він зганьбив ім'я школи і зробив це з певною метою, виконуючи вказівки ворогів про підлив воєнної моці ССРСР.

До місця народження й праці Середи політвідділ наді-

слав запити органам НКВД подати характеристику про його соціальне походження та політичне обличчя, як також дати відомості про найближчих і далеких родичів.

На всі закиди при допитах Середа відповідає: — Не знаю.

Пішли чутки, що Середа агент однієї з капіталістичних держав. А що школа авіаційна і перебуває близько від Манджурського кордону, то дехто говорив, що він японський розвідник. Тим часом з України від органів НКВД надійшла відповідь. Короткий її зміст був такий:

„Цим повідомляємо, що Середа Петро Трохимович, українець, народження 14. V. 1912 року в селі Іванівці Чернігівського району, соціальним походженням чистокровний пролетар. Батьки його до революції 1917 року працювали в наймах у поміщиків. Діди й прадіди теж працювали на різних паразитів. Лише третя сестра його матері була заміжня за чоловіком, що мав приватну власність — п'ять гектарів землі. На запити щодо його поведінки в школах, де він учився, ми отримали відповіді: „ідеологічно витриманий у душі ленінсько-сталінської епохи”. Сьогодні з його родичів нікого не має в живих. Батьки померли у 1933 році від „ожиріння серця”.

Прочитав начальник політвідділу характеристику Середи й замислився...

— А все ж я переконаний, що він шпигун. Може там в органах безпеки сидять вороги народу і дали про нього фальшиві відомості?

З цим переконанням начальник натиснув гудзик електричного дзвоника. Двері в кімнату прочинились, на порозі з'явився вартувий і віддав честь.

— Привести Середу — сказав начальник.

Через кілька хвилин зайшов Середа.

В ньому ніщо не змінилось. Це був той Середа, що й раніше. Виголений, чистий. Білосніжний його комірець виступав над коміром сорочки. Начальник уважно подививсь на Петра. Раптом його погляд зупинивсь на біло-

сніжній лінії комірця. Він пригадав, що це той комірець, про який згадувано на параді. Коли б не комірець, то б цього ідіота ніхто не викликав на показ. Начальник підвівсь, вийшов з-за столу, підійшов до Середи й наказав:

— Зніміть комірець!

Середа розстебнув сорочку й обірвав його. Здивований начальник простягнув руку до Середи і взяв комірець. Еластична маса, з якої він був виготовлений, слухняно гнулась на всі боки. На внутрішньому боці комірця начальник прочитав напис латинськими літерами — „Лондон”. Ледве помітна усмішка промайнула на його обличчі.

— Де ви дістали цей комірець?

Середа ніби чекав такого запиту і, не вагаючись, відповів:

— Не знаю.

Цього разу нерви начальника не витримали, він щосили вдарив п'ястуком об стіл і вигукнув:

— Ідіот! Як ти не знаєш? Та чи не на твоїй шиї він був?

Середа мовчав.

Начальник перехилився через стіл і натиснув гудзик дзвоника. На порозі з'явився вартовий.

— Забрати! — наказав начальник. Потім він зняв телефонну рурку і набрав номер.

— Галло, галло... Хто біля телефону? Ага... так... В арештованого Середи я знайшов цікаву річ. Вона якраз підтверджує мої припущення, які я висловлював раніше. Маємо нитки до однієї з чужоземних держав.

— Ага... так... так... Хвилиночку, хвилиночку. Зараз я поясню. Прощу зайти до мене.

Начальник політвідділу коротко оповів керівникові школи:

— Сьогодні при черговому допиті мені впав у вічі його білосніжний комірець. Як досвідчений чекіст, я відразу збагнув, що якраз у цьому комірці знайду докази своїх припущень, і не помилився.

Коли комірець був у моїх руках, я відразу побачив, що він закордонного походження і виготовлений з особливої плястмаси...

При цих словах він притишив голос:

— На комірці є напис латинкою „Лондон”. Комірець, безперечно, мусимо піддати хемічній аналізі, бо хто знає, для якої цілі він виготовлений у Лондоні. Товариш керівник, чекаю вас з нетерпінням.

У школі і в частині всі вже знали про „комірець з Лондону”. Тепер ніхто не мав сумніву, що Середа був шпигуном.

Я був тим занепокоєний, бо знав, що відповідатиму за комірець і я.

Тим часом знайомий з політвідділу повідомив, що Середа на питання, де він дістав комірець, відповідає своїм постійним — „не знаю”.

Тоді я вирішив піти до начальника політвідділу і все з'ясувати.

Коли я розповів не мудру історію з комірцем та поклав на стіл ще один такий комірець, начальник виявив своє невдоволення і запитав:

— Значить ви маєте родичів за кордоном?

Я ствердив, але відразу заявив, що ніяких зв'язків з ними не маю й не мав.

На цьому розмова припинилась.

* * *

Через місяць у театральній залі будинку червоної армії авіаційної частини відбувся показовий суд над колишнім курсантом Петром Середою. Обвинувальний акт був короткий. Вчинок Середи розцінено, як ворожий підступ, скерований на підрив військової сили СРСР. По закінченні судових формальностей суддя запитав Середу, що він має сказати в останньому своєму слові.

Середа відповів:

— Не знаю.

Після наради суду зачитали вирок, що закінчувався словами:

„...але приймаючи до уваги пролетарське походження підсудного, суд вважає за можливе зменшити йому термін відбування кари з восьми років до трьох і поразку в пра-вах з п'яти років до двох”.

Через місяць мене викликали до штабу частини. Штаб-ний писар подав мені військовий квиток і сказав:

— Вас з армії звільнено в „довготривалу відпустку”.

Комірець з Лондону поклав кінець моїй летунській „кар'єрі”.



ЗМІСТ:

	Стор.
До земляків	5
0.20!	9
Капелюх і репатріяція	21
„Золотуха”	34
Комірець з Лондону	44

MYCHAJO JAJENIA
1451 RIDGEWOOD AVE
LAKEWOOD, CO

